

خنده می سمرغ

نقد، بررسی و گردآوری

افسانه های قاین

دفتر دوم

پژوهش و تألیف

سید جلال اردوان

انتشارات اکبر زاده

(قاین ۱۳۹۲)

عنوان: خنده ی سیمرغ (مجموعه افسانه های قاینی) دفتر دوم

تألیف: سید جلال اردوان

تصویرگر: کانون تبلیغات بزرگمهر (سجادزاده)

ویراستاری علمی و زبانی: سید جلال اردوان

خوشنویس: بی بی سعادت ابوالفضلی

تایپ: علیرضا اکبرزاده

چاپ اول: پاییز ۱۳۹۲

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی و چاپ: گلرو

انتشارات: اکبرزاده

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۲۸۷۱-۹-۲

Isbn 978-600-92871-9-2

قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان

قاین: خیابان امام رضا ۵۲۲۷۲۸۹ ۰۵۶۲

www.akbarzadeh-en.ir

کلیه حقوق این اثر متعلق به مؤلف است.

سید جلال اردوان ۰۹۱۵۵۶۱۵۹۷۲

- سرشناسه
عنوان و نام
پدیدآور
مشخصات نشر
مشخصات
ظاهری
شابک
- اردوان، سیدجلال، ۱۳۴۷ -
خنده‌ی سیمرغ: نقد، بررسی و گردآوری افسانه‌های قاین/ پژوهش و
تألیف سیدجلال اردوان.
قاین: انتشارات اکبرزاده، ۱۳۹۱ -
ج. مصور، جنول، عکس؛ ۵/۱۴×۵/۲۱سم.
- دوره : 1-92871-6-978-600
؛ ج. 2-92871-9-978-600
فیبا
- وضعیت فهرست
نویسی
یادداشت
یادداشت
- مقدمه به زبان انگلیسی نیز در انتهای کتاب آورده شده است.
ص.خ. به انگلیسی: Sayyed Jalal Ardavan. Seamorgh's
laughter myths of Qaen.
ج. ۱ (چاپ اول: ۱۳۹۲) (فیبا).
عنوان روی جلد: خنده‌ی سیمرغ: مجموعه افسانه‌های قاینی.
عنوان دیگر: خنده سیمرغ (افسانه‌های قاین).
کتابنامه.
نمایه.
- یادداشت
یادداشت
یادداشت
یادداشت
یادداشت
- عنوان روی جلد
عنوان دیگر
عنوان دیگر
موضوع
رده بندی کنگره
رده بندی دیویی
شماره
کتابشناسی ملی
- خنده‌ی سیمرغ: مجموعه افسانه‌های قاینی.
نقد، بررسی و گردآوری افسانه‌های قاین.
خنده سیمرغ (افسانه‌های قاین)
افسانه‌ها و قصه‌های ایرانی - قاین
PIR: ۱۳۹۱۸۷۹۷۹۷/۴الف۲ق/
۲۰۹۵۵۸۲۹۴/۳۹۸:
۲۸۷۰۰۷۱ :

نشانه ها

آوانگار	آوا	آوانگار	آوا
z	ز، ذ، ض، ظ	â	آ، عا
ž	ژ	a	آ، اَ، ع
x	خ	e	اِ، اِ، ع
h	ه، ح	l	ای، ی
c	چ	u	او، و
j	ج	o	اُ، و
r	ر	b	ب
m	م	p	پ
n	ن	t	ت، ط
L	ل	d	د
y	ی	k	ک
ow	اُو	g	گ
		q	ق، غ
		v	و
		s	ث، س، ص
		š	ش

تقدیم به گلهای زندگی ام

www.ketab.ir

فهرست

۱۱	پیشگفتار
۱۳	مقدمه
۲۰	حسین شیر کش
۲۶	همانندی ها
۲۸	احمد املتی
۳۰	احمد پهلوان
۳۳	اسب سخنگو و میر عارف
۴۴	همانندی ها
۴۷	کره دل دل
۴۸	اسب
۵۰	قوچ بره
۵۳	اسب بال دار و پسر پادشاه
۵۷	اسب غیب گو
۵۹	اسب سخن گو
۶۱	کره ی دریایی
۶۲	اسب باد
۶۶	نمکو
۶۹	همانندی ها
۷۰	دیو و پیرزن

۷۴	 نمکی
۸۴	 ملی
۹۰	 نمکی
۹۴	 ملک خسرو
۱۰۳	 سیاه و سفید و قهوه ای
۱۰۵	 همانندی ها
۱۰۵	 دوستی دوگاو
۱۰۶	 فریب روباه
۱۲۰	 قدرت شیر
۱۲۲	 انسان چگونه موجودی است؟
۱۲۳	 داستان آدمیزاد
۱۲۷	 «مشت و نیم مشت»
۱۳۲	 همانندی ها
۱۳۲	 یک مشت دو مشت
۱۳۶	 روباه زرنگ
۱۳۸	 همانندی ها
۱۳۹	 ارثیه
۱۵۴	 نامادری
۱۶۲	 همانندی ها

۱۶۲.....	دختر ماهی فروش و لنگه کفش
۱۷۱.....	دیو
۱۷۵.....	نماز
۱۷۹.....	زیتون
۱۸۱.....	همانندی ها
۱۸۱.....	دختر پادشاه
۱۸۹.....	بیا زیتو
۱۹۰.....	وفای دختر
۱۹۶.....	کفش دوز
۲۰۰.....	چغوک
۲۰۴.....	همانندی ها
۲۰۴.....	عروس دنگ و ترنگ
۲۰۶.....	آگنجشکه
۲۰۸.....	چو غورک انتقام جو
۲۱۰.....	چو غورک
۲۱۵.....	سرما
۲۱۶.....	شعرسری با واژه های نادر
۲۱۷.....	شعر یَرَکه گَپو دَرُم
۲۲۶.....	آو را دادم به رَمی

۲۳۲.....	سر کوه.....
۲۳۴.....	بزن نی.....
۲۳۵.....	چغوک زرد صحرایی.....
۲۳۵.....	سر کوه بلند.....
۲۳۷.....	گل گندم.....
۲۳۹.....	فلک داد و فلک داد و فلک داد.....
۲۴۱.....	لِ لالا لا دِ دَر دَر گوش.....
۲۴۳.....	رفتم به سون صحرا.....
۲۴۵.....	جوه‌های اسفشاد.....
۲۴۶.....	الا دختر.....
۲۴۶.....	شبی که آیشونی دشته باشی.....
۲۴۷.....	سر کوه‌های بلندم جان مادر.....
۲۴۸.....	لب بام آمدی چادر سر انداز.....
۲۴۹.....	سید کاینات.....
۲۵۱.....	نمایه.....
۲۷۳.....	کتابنامه.....

پیشگفتار

این اثر مجموعه افسانه‌هایی است که طی سالیان دراز گرد آوری شده و به دلیل اصرار دوستان هنرمند که انتشار هر چه سریعتر آن را لازم می‌دیدند جلد اول با دست افسانه به چاپ رسید و جلد دوم آن هم اکنون تقدیم خوانندگان گرامی می‌گردد. افسانه‌ها به صورت آوانگاری و لهجه‌ی محلی و همچنین ضبط بر روی نوار و فیلم گرد آوری و سپس با اندک ویرایش به حدی که ساختار و نوع بیان به هم نخورد تقدیم شده است. اگر چه انجام این کار بسیار سخت و ملال‌آور بود و چندین سال به طول انجامید اما خلوت به ثمر رسیدن دومین جلد آن باعث سرور است و توفیق خداوند منان و دعای دوستان را در ادامه‌ی کار خواستارم.

سید جلال اردوان

مقدمه

یکی از گونه های برجسته و مشهور ادبیات شفاهی ما افسانه است. حفظ گنجینه های ادبیات فولکلوریک که سینه به سینه در بخش عظیمی از فرهنگ ما وجود دارد دارای اهمیت ویژه ای است به خصوص که بزرگان و حافظان این گنجینه ها از بین ما می روند و فرزندان آن ها به دلایل مختلف پای افسانه های کهن ننشسته اند. افسانه جنبه های پر ارزشی از سنت ها و آداب فرهنگی و روانشناختی مختلف است، زیرا هم حوادث و سوانح اجتماعی را نشان می دهد و هم بازتابی از سنت ها و فرهنگ های اقوام است.^۱ زندگی به قول مهرداد اوستا دو جهت دارد، تنها دو جهت، سایه و روشن. آنچه هست «هستی» است و نیستی، چیزی به جز همان هستی در حالت

^۱ قصه ها و افسانه های استان بوشهر، اردلانی، شمس الحاجیه، صص ۱۰-۹

سکون نیست . هستی در توقّف نیستی است ، و زندگی در هر جا متوقّف شد مرگ پیدا می آید . تمام افسانه ها حقیقت دارند و هر چه شگفت انگیزتر باشد نمود بیشتری دارند ، در صورتی که ما جویندگان حقیقت باشیم و گرنه همه ی حقایق افسانه هایی بیش نیستند . دیری ست که افسانه در زندگی بی شفقت شهرنشینان از نمود و جلال خویش فروانده است و این بهشت با همه ی خیال انگیزی ناپدید گشته و آن را باید ازین پس ، در خیال های رنگین کودکان ، در عشق روستائیان و پندار شاعران دید و احساس کرد . افسانه ها و قصه ها اگر چه ریشه در ناخود آگاه انسان دارند ، اما پذیرای تغییر و تفسیرهای نو هستند . عمرشان دائماً پیرامون معضلات جامعه می چرخد و جلوه گر آرمان ها و گویای تخیل هنری بشر است . به قول احمد بیگدلی آنچه مخاطب را مجذوب خودش می کند وجود آینه های جادویی است که همه ی هستی عالم را در یکدیگر انعکاس می دهند و چون مخاطب به پایان قصّه می رسد در می یابد که آن رؤیای شگرف که او را در بیم و امید نگه داشته بود ، افسانه ای بیش نبوده است .

پژوهش در قصه^۲ عبارت است از بررسی علمی آنچه که از سوی بشر حکایت شده ، اعم از اسطوره ، افسانه ، روایات پهلوانی و

قصه های مربوط به جانوران . پی گرفتن این رشته علمی به قرن نوزده باز می گردد و انتشار مجموعه عظیم برادران گریم - ویلهلم و یاکوب، نخستین دانشمندان که قصه های عامیانه مردم آلمان را گرد آوردند و در سال های ۱۸۱۴ تا ۱۸۱۲ در دو مجلد منتشر ساختند و ذهن جهانیان را متوجه ارزش و اهمیت قصه ها نمودند . نشر این مجموعه تأثیر قابل ملاحظه ای در گرد آوری و پژوهش های مربوط به قصه های عامیانه در سطح جهان داشت. آنها قصه های خود را هر چند که بر اساس روایات شفاهی قصه پردازان گرد آوری نمودند اما آن ها را به همان شکل به طبع نرساندند ، بلکه آن ها را پیراستند و ویراستند تا بنا به نظر ویلهلم در خور شأن آفرینندگانشان گردد. اگر چه یاکوب بر خلاف ویلهلم معتقد بود قصه ها را باید همان گونه که از زبان قصه گوینان شنیده و یادداشت شده اند منتشر ساخت اما نهایتاً قصه ها مطابق نظر ویلهلم پیراسته و ویراسته شد و به طبع رسید.»

قدیمی ترین مجموعه گردآوری شده قصه های عامیانه ایران در اولین دهه های قرن حاضر توسط پژوهشگران غربی به قصد لهجه شناسی صورت گرفته و در راستای کارهای ارزشمند پژوهشگران غربی ، باید اذعان داشت ، پژوهش و شروع کار واقعی در زمینه ی گرد آوری قصه های عامیانه ایرانی مدیون خود ایرانیان است . این

مهم را نخستین بار فضل الله مهتدی معروف به صبحی قصه گوی رادیو و اولین ارائه دهنده ی قصه های ایرانی بر دوش گرفت . او به واسطه در خواست های مکرّری که برای دریافت قصه در رادیو از مردم داشت ، متن های بسیاری به دست آورد که آن ها را در مجلدات کوچکی به چاپ رسانید و تا مدّت ها بهترین مجموعه قصه های ایرانی محسوب می گشت ، این مجموعه از طریق ترجمه های روسی به دست محقّقین غربی نیز رسید اما اگر چه آثار صبحی بسیار با ارزش است از لحاظ موضوعی قابل اعتماد نیست . زیرا طبق گفته ی خود صبحی او بر مبنای متونی که در اختیار داشته به تحریر متن جدیدی دست زده و کوشیده صورت محتمل هر قصه را باز سازی نماید.^۲

کار ادبیّات شفاهی تا مدّت ها دغدغه ی افرادی چون هدایت ، آل احمد ، صمد بهرنگی بوده است اما ابوالقاسم انجوی شیرازی راه صبحی را در رادیو ادامه داد. بعد از آن مجموعه هایی به چاپ رسید از آن جمله آثار حسین کوهی کرمانی ، امیر قلی امینی ، محسن میهن دوست را می توان نام برد.

آدرین بولون نخستین کوشش برای فهم قصه های ایرانی را با اسلوبی منظم به روش آرنه - تومپسون به عمل آورد . او در این

^۲ جهت آگاهی بیشتر رجوع شود به طبقه بندی قصه های ایرانی ، الریش مارزلف.

کوشش به تحلیل صد و سه متن از استان خراسان دست زد. این اثر به عنوان شروع و آغازی برای ایجاد فهرستی از تیپ های ایرانی حائز اهمیت است.^۴

الریش مارولف فولکلور شناس آلمانی با مطالعه ۱۲۹۴ متن از قصه های ایرانی به صورت مستند ۳۵۱ تیپ را برای ایران به دست می دهد و آن ها را از نظر مضمون به ترتیب زیر طبقه بندی می کند.

۱- ۲۹۹ قصه های حیوانات

۳۰۰- ۷۴۹ قصه های سحر و جادو

۷۵۰- ۹۴۹ قصه های مقدسین و قصه های تاریخی

۹۵۰- ۹۹۹ قصه هایی با جنبه ی داستان کوتاه

۱۰۰۰- ۱۱۹۹ قصه های مربوط به دیو ابله

۱۲۰۰- ۱۹۹۹ قصه های خنده دار و لطیفه ها

۲۰۰۰- ۲۱۹۹ قصه های مسلسل و مربوط به هم^۵

و امادر پایان باید گفت هر نویسنده ای از اثری که خلق می کند هدفی دارد و این حقیر در تلاش است تا ضمن گردآوری نمونه های مختلف هر افسانه در قاینات و رعایت امانت داری به تحلیل مقایسه ای آن در مکان های دیگر و جایگاه آن در ساختار

^۴ ر.ک همان صص- ۲۴- ۲۳

^۵ همان ص ۴۸

طبقه بندی افسانه های ایرانی پردازد . در این خصوص از هیچ کوششی کوتاهی نکرده و افسانه های صوتی در مجموعه های گرانبهایی با مشخصات کامل نگهداری می گردد. در دفتر دوم مجموعه افسانه های قاینی چند لالایی، متل، افسانه منظوم و شعر به لهجه قاینی هم آمده است تا ضمن اظهار ارادت به کسانی که لطف داشتند و همراه با افسانه هایشان به شعر خواندن و دویستی و چهاربیتی سرایی می پرداختند، تنوعی هم به وجود آمده باشد . در پایان از تمام کسانی که در این مجموعه یاری ام نمودند مخصوصاً از سرکار خانم بی بی سعادت ابوالفضلی که در برگردان افسانه ها از صوتی به نوشتاری اهتمام تام نمودند و سیدمیران اردوان و امینه سادات اردوان که در تنظیمات رایانه ای و دسته بندی افسانه ها و تصاویر مکان ها زحمت زیادی کشیدند و افسانه گویان و رابطین و عکاسان و مادر گرامی ام که صبورانه افسانه های کودکی ام را زنده کرد کمال سپاس مندی را دارم و بر روح پدرم درود می فرستم .

سید جلال اردوان

تابستان ۱۳۹۲